

**Diskusní setkání České národní skupiny Mezinárodní společnosti
pro trestní právo, Praha, 11. 5. 2006**

**JUDr. Zdeněk KARABEC, CSc., JUDr. Petr ZEMAN, Ph.D., Česká
národní skupina Mezinárodní společnosti pro trestní právo**

Česká národní skupina Mezinárodní společnosti pro trestní právo (AIDP) uspořádala dne 11. 5. 2006 v Praze v prostorách Městského státního zastupitelství pro členy národní skupiny i pro širší odbornou veřejnost diskusní setkání k tématu „Lidská práva a závažné formy zločinnosti“. Na úvod panelové diskuse přednesli k danému tématu referáty doc. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., prof. JUDr. Oto Novotný, CSc., a JUDr. Bohumil Repík, CSc.

Česká národní skupina uspořádáním tohoto diskusního setkání sleduje nejen zpestření své odborné činnosti, ale též, jak zdůraznil při zahájení předseda skupiny JUDr. Otakar Motejl, hodlá poskytnout zainteresované veřejnosti hlubší informace k danému tématu a fórum k prezentaci odborných názorů a stanovisek. Svou účastí na setkání k tomu měli příležitost například zástupci akademických a výzkumných institucí, justičních orgánů i nevládních organizací (Českého Helsinského výboru).

Téma diskusního setkání reflektuje aktuální trestně politický problém spočívající v konfrontaci základních lidských práv, zejména práva na život a svobodu, na ochranu soukromí, na zajištění bezpečnosti, na spravedlivý proces. Naléhavost tohoto problému je umocňována různými návrhy a úvahami o nezbytnosti vzdát se (nebo podstatně omezit) některých práv a svobod ve prospěch efektivního boje proti terorismu, proti organizovanému zločinu, korupci nebo jiným závažným formám zločinnosti.

Přednesené referáty a panelová diskuse účastníků setkání naznačily odpovědi na mnohé tyto problémy, zejména pokud jde o nezbytnost jasných limitů a záruk při jakémkoli omezení základních lidských práv.

JUDr. Bohumil Repík, CSc., se ve svém referátu zaměřil na diskutované téma z pohledu Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (Úmluva) a judikatury Evropského soudu pro lidská práva (Soud). Soud, popř. bývalá Evropská komise pro lidská práva (Komise), měly příležitost projednávat případy pachatelů závažných forem zločinnosti, zejména teroristů (Turecko, Spojené království, Irsko, Německo, Francie aj.), pachatelů trestných činů spojených s drogami, pachatelů válečných zločinů a zločinů proti lidskosti apod. Uvedl tři možné postupy proti těmto formám zločinnosti z hlediska lidských práv:

- Opuštění tradičních principů trestního práva a vyhlášení jakéhosi stavu války (war footing), stavu nouze, kdy se nelze příliš ohlížet na lidská práva (v krátkodobé perspektivě to možná může být účinné, ale v konečném důsledku to rezultuje v opuštění principů právního státu, v ohrožení či zničení demokracie);
- Zacházení s těmito formami zločinnosti stejně jako s ostatními trestnými činy (zkušenost ukazuje, že to není dostatečně efektivní);
- Podstata právního státu a základních principů trestního práva musí být zachovány, ale mohou být připuštěny, v určitých nepřekročitelných hranicích, jisté výjimky z tradičních postupů v zájmu větší účinnosti trestního práva proti těmto formám zločinnosti, zejména v oblasti procesu, v důkazním právu, prodloužení lhůt zadržení bez soudní kontroly apod.

Referující upozornil, že právě třetí z uvedených přístupů lze najít i v judikatuře Soudu. Na jedné straně Úmluva a judikatura Soudu stanovují určité nepřekročitelné hranice, v

nichž se musí pohybovat donucovací moc státu při stíhání i těch nejzávažnějších zločinů, na druhé straně judikatura Soudu připouští určitá omezení některých práv při stíhání závažných forem zločinnosti nad míru přípustnou u jiných trestných činů. Zmíněné hranice jsou dány především nederogovatelnými právy (čl. 15 odst. 2), která tvoří tzv. tvrdé jádro Úmluvy (čl. 2, 3, 7, čl. 4 Protokolu č. 7), ale i základními principy některých jiných práv (čl. 5 a 6). K citovaným ustanovením Úmluvy referující uvedl příklady z judikatury Soudu, na kterých demonstroval zmíněné nepřekročitelné meze zasahování do lidských práv a svobod v souvislosti se stíháním trestných činů.

Zároveň však referující připomněl, že druhou stranou mince je povinnost států chránit práva a svobody zaručené Úmluvou především též před útoky zločinců. Úmluva umožňuje dát na závažný zločin přiměřenou odpověď. Stát má dokonce právo povolat armádu na ochranu před rozsáhlou teroristickou kampaní (W. v. SK, rozh. Komise, 1983, DR 32/190). Zdůraznil, že (jak někdy s překvapením zjišťujeme) to, co se u nás považuje za absolutní, nedotknutelné principy, řada zemí (včetně kolébek demokracie jako Anglie či Francie) a po nich i Soud za tak absolutní nepovažují a připouštějí určité výjimky, jejichž podmínky a meze postupně v judikatuře Soudu krystalizovaly. V té souvislosti na jednotlivých příkladech konkretizoval, jak sama Úmluva (čl. 15) či judikatura Soudu uvedené výjimky a jejich meze pojímá. Věnoval se mj. též otázkám, které řešil Soud v oblasti dokazování, jako např.:

- otázka přípustnosti nezákonných důkazů;
- výjimky z principu presumpce nevin;
- omezení práva mlčet neabuzivním donucením, zejména vyvozením důsledků z mlčení obviněného;
- otázka čtení výpovědí – odsouzení nemůže být založeno výlučně nebo v rozhodující míře na takové výpovědi,

neměl-li obviněný možnost před tím kontradiktorně vyslýchat nebo dát vyslýchat „svědka“;

- přípustnost tzv. anonymního svědectví či svědectví tzv. pentiti;
- přípustnost intervence tajného agenta (nikoliv agenta provokatéra);
- možnost utajení důkazů nepoužitých obžalobou aj.

Závěrem se referující nevyhnul ani hodnocení české právní úpravy z hlediska Úmluvy a judikatury Soudu. Shledal v ní vůči mezinárodněprávním pravidlům v oblasti lidských práv určité dluhy, a to jak na jedné straně v nedostatečné garanci některých práv a svobod, tak na straně druhé v přílišném lpění na bezvýhradném zachovávání některých zásad. Připomněl v té souvislosti, že Soud málokteré právo považuje za absolutní a hledá „spravedlivou rovnováhu“ mezi individuálními zájmy obviněného a jinými individuálními a společenskými zájmy, na rozdíl od českého postoje, který považuje práva za nedotknutelná dogmata.

Doc. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., se ve svém příspěvku věnoval ochraně základních lidských práv v souvislosti s terorismem. Úvodem se zamyslel nad definicí pojmu „terorismus“. Pod tímto označením se může skrývat nekonečná škála různě intenzivních aktivit. Tyto útoky mají dva okruhy společných znaků: využití obav a často hrůzy, která vzniká z neúměrného, organizovaného a extrémního násilí v průběhu akce, vedoucí u obětí k pocitu bezmoci (například v letadle během letu, během plavby lodí). Pravidelným průvodním jevem takových akcí bývají plánované ztráty na životech. Organizátoři se jimi nadto snaží upoutat pozornost veřejnosti. Často se těmito akcemi dává obyvatelstvu najevo, že násilí a smrt je a bude cena, kolektivní odpovědnost, zaplacená za chování či politiku státu nebo jiného útvaru v určitých situacích, a vlastně se tím naznačuje, že kolektiv osob nyní pyká za jednotlivce ve vedení státu, atp. Z těchto důvodů

definice terorismu, ať je jakákoliv, zahrnuje do značné míry jak právní, tak politický a konečně i etický prvek.

Referující zmínil Národní akční plán poje proti terorismu, který schválila vláda ČR usnesením č. 361 ze dne 14. 4. 2003. Vláda v něm zdůrazňuje význam tzv. komplexního přístupu ve všech v úvahu přicházejících oblastech (organizovaný zločin, praní špinavých peněz, boj proti drogové kriminalitě, ilegální obchod se zbraněmi, nukleárním materiálem atd.), přičemž za nejdůležitější opatření považuje prevenci. Autor zmínil i prostředky boje proti terorismu připravené v rámci členství ČR v OSN, EU, NATO, Radě Evropy, Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě atd.; nevynechal ani nedávná opatření ke zkvalitnění mezinárodní justiční spolupráce.

V další části příspěvku se referující zaměřil na současnou praxi, kdy dosavadní, právem vymezené prostředky k účinnému boji proti tak závažné trestné činnosti, jakou nepochybně terorismus je, zřejmě nepostačují. Proto dochází k tomu, že státy větší či menší měrou uplatňují a tolerují metody, kterými se v rámci preventivních nebo i represivních metod porušují nebo omezují lidská práva těch, kteří jsou v podezření, že se teroristických jednání dopouštějí. V těchto případech je podle autora třeba rozlišovat mezi případy omezení některých práv, jejichž následky zpravidla lze odstranit (např. omezení osobní svobody), a těmi, které nebývají vratné (např. usmrcení při konkrétní akci nebo jako následek krutého zacházení).

Z dokumentů OSN o terorismu a lidských právech lze vyvodit, že i boj proti terorismu musí respektovat základní lidská práva osob, které jsou z terorismu podezřelé. Musí být tedy udržována spravedlivá rovnováha mezi legitimní národní bezpečností a ochranou základních svobod. Tento požadavek je odvozen i z Mezinárodních charty občanských a politických práv a regionálních dokumentů. Uvedené dokumenty rovněž definují nepřekročitelné hodnoty, které by stát při preventivních

opatřeních neměl porušovat, jako jsou zákaz diskriminace podle původu a společenského postavení, zejména migrantů, uprchlíků a žadatelů o azyl, osob bojujících za lidská práva nebo proti negativním jevům globalizace. Jako negativní přístupy států v tomto ohledu jsou uváděny příklady výkonu soudnictví nad civilními osobami vojenskými soudy nebo používání vazby v rozporu s uznávanými standardy lidských práv.

Závěrem se referující věnoval i několika příkladům z praxe, jimiž své závěry ilustroval. Zmínil přijetí zákona o terorismu (Terrorism Act 2006) ve Velké Británii, který mj. zavádí možnost zadržet podezřelé teroristy bez obvinění na dobu až 28 dní namísto současných dvou týdnů. Připomněl případ McCann versus Velká Británie týkající se skupiny teroristů z IRA, kteří plánovali pumový útok na Gibraltaru a byli usmrceni příslušníky britské speciální jednotky. Uvedl též případ únosu syna významného německého podnikatele, kdy podezřelý pachatel vyslýchaný policií prozradil místo, kde se unesený chlapec nachází, na základě výhrůžek značným fyzickým násilím.

Prof. JUDr. Oto Novotný, CSc., se ve svém příspěvku s názvem „Je naše trestní právo procesní v krizi?“ zabýval základním tématem z poněkud odlišného pohledu, a sice z hlediska změn koncepce trestního řízení, ke kterým dochází v posledních desetiletích v ČR i v řadě jiných zemí a jež bývají odůvodňovány potřebou uvolnit kapacitu trestní justice pro nejzávažnější trestní věci. Připomněl, že koncepce našeho trestněprocesního práva a našeho trestního řízení je založena na uznávaných civilizačních hodnotách, vyplývajících především z postulátu právního státu, přičemž zvláště pregnantně je vyjádřena v systému základních zásad trestního práva procesního či trestního řízení.

Uvedený systém základních zásad referující ve svém příspěvku konfrontoval se společenskou realitou, když poukázal na míru, v jaké je v současné době v ČR užíván institut tzv. odklonu. V případech odklonu je trestní věc rozhodnuta

v neprospěch obviněného a obviněný sankcionován, aniž by došlo k projednání věci v hlavním líčení nebo vůbec v řízení před soudem (za určitý druh sankce v této souvislosti referující pokládá i podmíněné zastavení trestního stíhání či schválení narovnání). Na údajích ze statistiky soudních agend a Statistické ročenky kriminality, vydávaných Ministerstvem spravedlnosti ČR, poukázal na skutečnost, že většina obviněných v soudním řízení (56 %) byla v r. 2004 sankcionována, aniž by mělo jejich řízení řádný průběh (aniž by šlo o řádné standardní řízení), a že v témže roce velká většina obviněných sankcionovaných v trestním řízení (tři čtvrtiny) byla postižena v rámci řízení, které nelze označit za řádný proces. Připomněl zároveň, že uplatnění základních zásad trestního řízení je značně omezené i v případech zkráceného přípravného řízení, v případech podmíněného odložení podání návrhu na potrestání, v případech hlavního líčení ve zjednodušeném řízení i v případech řízení v trestních věcech mladistvých. Konstatoval, že případů, v nichž se uznávané základní zásady uplatňují, je podstatně méně než případů, v nichž se neuplatňují, což umožňuje vyslovit závěr, že se české trestní právo procesní ocitá v krizi.

V další části příspěvku se zabýval legislativním návrhem na zavedení institutu prohlášení viny do českého trestního procesu, který se objevil v rámci rekodifikace trestního práva. Upozornil na nebezpečí, jaké podobný institut může přinést pro oblast zachovávání práv a svobod obviněného, či nalézání pravdy a spravedlnosti jako společenské funkce trestního procesu. V této souvislosti poukázal na možnost použít jako vodítka při řešení těchto závažných otázek teoretické zpracování problematiky základních práv a svobod, dokumentů Mezinárodní společnosti pro trestní právo (AIDP), či judikatury Evropského soudu pro lidská práva.

Závěrem referující uvedl, že úsilí o trestněprocesní reformu, které sám podporuje, vyvolává mnoho otázek: zda není koncepce našeho trestního procesu v některých směrech zastaralá, zda není třeba formulovat nové procesní zásady, zda bychom neměli na některé dosud uznávané procesní zásady rezignovat nebo je alespoň omezit, jak zvýšit účinnost některých procesních institutů, jaká je optimální cesta ke zlepšení stávajícího stavu a řada jiných otázek. Případná nová řešení je záhodno podrobit široké odborné diskusi. Vyjádřil přesvědčení, že v trestním procesu nejde o vyřízení sporu mezi dvěma soukromými subjekty, mezi nimiž došlo k soukromému konfliktu. Předpokladem trestního procesu je spáchání trestného činu, kterým byl značně porušen systém hodnot, na nichž je založena lidská společnost a sociální mír i veřejný zájem. Proto má úsilí o zjištění materiální pravdy a o nastolení spravedlnosti v trestním řízení, v němž se rozhoduje o lidských osudech, větší význam než v řízení občanskoprávním. Přinejmenším v závažných trestních věcech by tedy podle něj mělo trestní řízení i nadále obligatorně kulminovat hlavním líčením, které by bylo ústní a veřejné a které by ani jinak nebylo deformováno, neboť právem se hlavní líčení považuje za nejdůležitější stadium trestního procesu.

Plná znění všech tří příspěvků mohou zájemci nalézt na webových stránkách Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na adrese www.kriminologie.cz. V následné živé diskusi se k tématu vyslovila i řada dalších účastníků setkání z řad odborníků, kteří se nevyhnuli ani otázkám, jako jsou např. dopady zrušení soustavy vojenských soudů a prokuratur, vztah práva na život a zákazu mučení a jiného krutého, nelidského či ponižujícího zacházení a trestání, nebo problematika policejního násilí. Česká národní skupina AIDP hodlá i nadále jako součást svých aktivit pořádat podobná diskusní setkání k aktuálním odborným, zejména trestně politickým problémům.